

Улуғбек КАРИМОВ
ўқитувчи
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети
u_n_karimov0101@mail.ru

АМАЛИЙ ЧЕТ ТИЛИ МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚИШ КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Ушбу мақолада ўқишни ўрганиш, унинг мақсад ва вазифалари, ўқиш техникаси ҳамда ўқитишда фойдаланиладиган методлар ҳақида фикр юритилган. Амалий чет тили машғулотларида ўқиш кўникмаларини ривожлантириш, илмий изланишлар натижалари асосида таҳлил қилинади.

Статья посвящена изучению чтения, цели и задач чтения, методов чтения и различных методов, используемых в чтении. Совершенствование знаний по методике чтения на практических занятиях иностранного языка рекомендуется согласно результатам различных научных исследований.

This article devoted to learning reading, aim and tasks of reading, techniques of reading and the different methods used in reading. Improvement of reading competences in practical foreign language lessons are analyzed according to the results of various scientific researches.

Калит сўзлар: ўқиш, нотаниш матн, ўқишни ўргатиш, ўқиш мақсади, ўқиш вазифаси, ўқиш механизмлари, қабул қилиш, тушуниш, метод.

Ключевые слова: чтение, неизвестный текст, преподавание чтения, цель чтения, задача чтения, механизм чтения, восприятие, понимание, метод.

Key words: reading, unknown text, teaching reading, aim of reading, task of reading, mechanism of reading, perception, comprehension, method.

Чет тилда ўқиш кўникмасини ривожлантириш ўрта таълим ўқувчилари учун якуний амалий мақсад ҳисобланади. Шундай экан, келинг “ўқиш” тушунчасини моҳиятига этибор қаратайлик: ўқиш деганда, ҳарфий белгиларда ифодаланган

нутқий ахборотни идрок этиш ва унинг мазмунини пайқаш жараёни тушунилади(1).

Ўқиш-таниш, қисман нотаниш тил материаллари асосида нотаниш мазмунли матнни ўқиб маълумот олиш, мазмунни тушуниш, идрок талқин қилишдир. Ўқиш алоқа қилишнинг ресептив туридир. Ўқиш ёзма нутқдир, коммуникация қилиш учун нутқ фаолиятининг туридир. Ўқиш орқали талаба ўрганилаётган мамлакат тили маданияти ҳаёти тарихи урф-одатлари билан танишади. Ўқиш маълумот олиш манбаидир.

Ҳозирги пайтда ўқиш фақатгина маълумот олиш манбаи деб қаралмайди. У орқали фонетик, грамматик, лексик материаллар, графика, орфографияни қўлланилиши ўзлаштирилади, янги лексика билан доимо бойитиб борилади.

Ўқиш кўникмаси тинглаб тушуниш, гапириш, ёзма баён қилишда ва ўзгалар фикрини ёзишни ўргатишда восита ҳам бўлади.

Ўқишнинг асосида амалийтаълимий тарбиявий ривожлантирувчи мақсадлар ётади. Ўқишнинг асосий мақсади – амалий мақсад – инглиз тилида кўз югуртириб ўқиб чиқиш изланиб ва мазмун билан танишиш яъни ўқиб маълумот олишдир.

Олий ўқув юртиларидаўқишкўникмасининг қуйидаги мақсад ва вазифалари мавжуд:ўқишни ўргатиш касбини, малакасини шакллантириш, ривожлантириш; ўқишниолдига талабаларни оригинал адабиётларни мутахассисликга оид ўқиб маълумот олиш ҳамда турли мақсадларда ўқий олиш;бир тилли икки тилли луғатлардан, муҳим маълумотлардан фойдалана билиш; мустақил ўқиш.

Амалий инглиз тилида ўқиш устида ишлашнинг мазмуни, механизмлари бор. Ўқиш устида ишлаш мазмуни деганда биз ўқиш бойича нималар ўргатилади, нималар устида ишланади ва уларни нима қилишни ўргатиш тушунилади.

И.А.Грузинская“Ўқиш механизми — кўз илғайдиган матн материаллини товуш образлари билан тўғри, тез аниқлаб олиш, матннинг бўлақларини тўла товуш оҳанг аниқлигида айтиш маҳорати” деб тарифлайди.

Ўқиш механизмларига қуйидагилар киради: белгилар; ҳарфлар; ҳарфбирикмалари; сўзлар; гаплар ва уларни талаффуз қилиб, ўқиш; ритм; оҳанг; хотира; идрок қилиш; антисепация-олдиндан билиш; фаҳмлай олиш; тезликлар.

Ҳозир ўқишнинг психо-физилогик механизмлари аниқланиб унга кўриш — ёзув ва нутқ — ҳаракат сезгилари киритилди. Улар ўзаро бирга нутқ фаолиятида иштирок этиб, ўқиш пайтида маълумот олишни таъминлайди. Мазмун ифодаланиши ўқиш механизмлари орқали амалга оширилади.

Инглизча матнни ўқиб тушунишда 2 та жараён содир бўлади:

- 1) Қабул қилиш (vospriyatiye);
- 2) Тушуниш (ponimaniye).

Инсонда иккита сигнал тизими бор. Биринчи сигнал ҳаракатга предметларни таъсири натижасида, предметларни таъсири натижасида предмет кўзғатувчилар асосида қарашига тушади, иккинчи сигнал тизими сўз кўзғатувчи асосида (сўзлар таъсир қилиб кузатиш асосида) ҳаракатга тушади. Шунинг асосида қабул қилиш биринчи сигнал тизими, тушуниш эса иккинчи сигнал тизимидир. Қабул қилиш ҳиссий бўлиб, сезиб тушуниш (дир, биринчи сигнал тизимининг чегараланган иш фаолиятидир, тушуниш эса онгли қабул қилишидир. Бу иккинчи сигнал тизимининг шартланган иш фаолиятидир, тушуниш эса онгли қабул қилишидир. Бу иккинчи сигнал тизимининг шартланган иш фаолиятидир. Иккинчи сигнал тизими фақатгина биринчи сигнал тизими асосида вазифаси (функцияси)ни бажара олади. Биринчи сигнал тизими эса иккинчи сигнал тизимисиз бажара олади, иккинчи эса биринчисиз бажарилмайди. Бундан шу хулоса келиб чиқадики — тушуниш қабул қилишсиз бўлмайди, қабул қилиш эса тушунишсиз бўлади. Психологик нуқтаи назардан матнни тўғри талаффуз қилиб, унинг мазмунини тушунмай ўқиш бу ўқиш эмасдир. Ўқиш кўникма-малакаларини ҳосил қилиш, кўриш, қабул қилиш, талаффуз қилиш, тинглаш, тушуниш жараёнларини бир-бирини билан тўғри чамбарчас боғлаб, бир жараён ҳосил қила олишидир.

Амалий инглиз тилида ўқиш устида ишлаш мобайнида куйидаги методик усулларни этиборга олишимиз керак. Тил олий ўқув юртида амалий инглиз тилида ўқиш устида ишланади, ўқиш ривожлантирилади. Ўрта мактабда ўқиш ўргатилган, унга асос солинган, талабаларга ўқиш тўғрисида тушунча бор.

Ўқиш малакаси устида ишлаш педагогик профессионал йўналишига солинади, ўқишнинг ривожлантириш билан бирга, ўқиш бўйича педагогик профессионал малакалар шакллантирилади.

Ўқиш техникасига кўра ўқиш техникаси, ўқиганни мазмунини тушуниш ўргатилади, у ривожлантирилади.

Ўқиш техникасини ўргатишда бир неча методлардан фойдаланилган.

1. The phone method — фоник метод. Олдин товушларни кўрсатилиб, кейин графика (симболи) — ёзув белгисини ифодаловчи ҳарф кўрсатилади, ўқитилади. Бу методни З. М. Тсветкова методи деб ҳам аталади.
2. The word method — бутун сўзни ўқиб бериш ва уни қайтартириб ўқитиш орқали ўқитиш техникаси ўргатилади.

3. The sentence method — гапни ўқиб бериш ва уни қайтартириб ўқитиш орқали ўқиш техникаси ўргатилади. Бу метод С.К. Фоломкина ва Каар методи деб ҳам юритилади.
4. Ҳозир аналитико-синтетик метод — ҳам ўқиш техникасини ўргатиш устида ишлаганда қўлланилади.

Она тилида саводхонликга ўргатишда ҳам яна шу методдан фойдаланилади. Бу метод бўйича ўқиш техникасини ўргатишда бир қанчақоидалари мавжид, бу қоидаларни амалий ўзлаштириш учун сўз таҳлили яъни сўзни бўғинларга ажратишда товуш ҳарф муносабатларини аниқлашда қўлланилади, ундан кейин сўзнинг яхлит (синтетик) ҳолда идрок қилиш автоматлаштирилади(2).

Бунда аналитико-синтетик методни аналитик қисми бажарилади, яъни гап, сўзлар анализ-таҳлил қилинади, синтетик қисми бажарилади, яъни гап, сўзлар анализ-таҳлил қилинади, синтетик қисмида эса товуш, товушбирикмаси қўшилиб ўқилади, талаффуз қилинади, яъни синтез қилинади.

Маълумки, ўқиш техникасига тўғри урғу, оҳанг билан ўқишни ўргатиш ҳам киради. Ўқитувчи унинг учун сўзларга урғу қўйдириб, устун - устун қилиб якка, жўр қилиб ўқиттиради. Оҳангни, ритмни ўргатиш учун эса намунавий гаплар олиниб улардаги сўзларга урғулар, оҳанги ифодаловчи кўтарилувчи пасаювчи белгилар қўйдирилади, тушунтириб якка, жўр қилиб, ўқитиб ўргатиш мумкин.

Ҳаммамизга маълумки, олий ўқув юртларида Пресетт дастури жорий қилинмасдан олдин ўқитувчи талаба билан ўқишни ўргатиш жараёнида матн юзасидан савол жавобни ўзбек тилида муҳитдан келиб чиққан ҳолда олиб бориш имкониятига эга эди. Аммо Ҳозирги замон олий ўқув юртларида дарс жараёни қаътий инглиз тилида олиб борилиши лозим.

Инглиз тилини ўқитишда катта самараларга эришиш учун олий ўқув юрти аудиторияларида тўлиқ инглиз тили муҳитини яратиш лозим, яни ўқилган матнни тўлиқ инглиз тилида баён этиш, ўқитувчи томонидан матн юзасидан ўтказиладиган савол-жавоблари тўлиқ ҳолда инглиз тилида ўтказиш лозим. Ўқитувчи ўқишни ўқитиш жараёнида олий ўқув юрти талабаси қайси босқичда таълим олишини, ёшини, билим даражасини этиборга олган ҳолда матн танлаши мақсадга мувофиқдир.

Ўқишни ўргатиш – нутқ фаолияти турини ўргатиш деб қаралмоғи лозим. Ушбу қоидани инобатга олиб иш юритилганда, талабаларга ўқиш ҳақида тўғри йўлланма берилади. Тажрибада кузатиладиган методик хатолардан бўлмиш тил материалини ўзлаштириш ёки матнга яқин гапириб беришни ягона ўқув вазифаси қилмасдан, матн фаолиятида қўллаш материалига айлантириш олдинги ўрнига

чиқарилиши тавсия этилади. Олий ўқув юрти талабаларига матнни ўқиб ахборот олишни машқ қилдириш бирламчи якуний мақсад амалда тадбиқ этилиши керак. Бунга нутқий амалларни бажариш билангина эришилади, бу жараёнда муайян натижага эришиш мазмунни билиб олиш, ахборотни эгаллаш кўзда тутилади. Матнни ўқиш маънавий бойишга, янги янги ахборотларни олишга қаратилган ўқув-методик тадбирдир. Юқорида айтиб ўтилган методларни қўллаш орқали, ўқишни ўргатиш машқларини дарс жараёнида қўллаш нутқ малакаларини ўстиришга катта хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Очерки методики обучения чтению на иностранных языках — Т.: / Под ред. И.М.Бермана и В.А.Бухбиндера. — Киев: Высшая школа, 1977.
2. Ҳошимов Ў. Ёқубов И. Инглиз тили ўқитиш методикаси. — Т.: Шарқ нашриёт-матбаа акциадорлик компанияси Бош таҳририят, 2003.
3. Жалолов Ж. Ж. Чет тили ўқитиш методикаси Ўқитувчи нашрёт-матбаа ижодий уйи Т. 2012.
4. Рогова Г. В. Methods of teaching English. — Ленинград, 1975.
5. Хэгболдт П. Изучение иностранных языков. — М., 1963.